

НА ЧЕКОР ОД ДИГИТАЛНИОТ ЕВРОПСКИ ПАЗАР: НЕОПХОДНОСТА ЗА ИНТЕГРАЦИЈА НА ММСП ВО ДИГИТАЛНАТА ЕКОНОМИЈА

Во 2018 година Конференцијата за трговија и развој на Обединетите нации (UNCTAD) ја истакна [директната поврзаност меѓу економскиот раст и дигиталната интеграција](#). Со други зборови, оние земји коишто брзо ќе се адаптираат, ќе иновираат и ќе преземат „водство“ ќе ги искористат придобивките, додека оние што ќе заостанат ќе ги трпат последиците. [10% зголемување во дигитализацијата значи 0,50-0,62% пораст на БДП по глава на жител, 0,84% намалување на стапката на невработеност, 0,13% подобрување во Индексот на човечки капитал](#). Дигиталната економија ги реосмислува конвенционалните норми за бизнис моделите, организацијата на работата, обезбедувањето информации, добра и услуги, како и однесувањето и искуството на потрошувачите. Од друга страна, зголемената меѓусебна поврзаност и новите начини и можности за вршење економска дејност претставува низа предизвици коишто постојните политики не ги земаат предвид и ја наметнуваат потребата брзо да се изнајдат иновативни, одржливи и ефикасни решенија.

СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА ПРЕД ИНДУСТРИСКАТА РЕВОЛУЦИЈА 4.0

Предизвиците со коишто Северна Македонија се соочува во напорите подобро да се интегрира во дигиталната економија за да ги искористи во значителна мера нејзините придобивки се својствени на сите држави во регионот на Западен Балкан. Надминувањето на тие предизвици е предуслов не само за почетниот процес на дигитализација, туку и за натамошното одржување чекор со т.н. нова индустриска револуција 4.0 која има потенцијал суштински да ја промени економијата воопшто преку воведување на аналитика на Big Data, користење на Cloud Computing, Blockchain (криптовалути, паметни договори итн.), Интернет на предметите (паметни згради, вештачки невронски мрежи, машинско учење итн.

Кога станува збор за процесот на дигитализација, Северна Македонија најчесто се рангира во втората половина земји во светот според оценките од релевантни меѓународни организација и покажува особено слаби резултати во однос на аспектите поврзани со дигитализација на економијата. За илустрација, според [Индексот за дигитално општество на ОЕЦД](#), Северна Македонија е оценета со 2.2/5 и се нотира забавување на активностите во споредба со 2015 година. Во рамки на суб-димензијата за е-бизнис и е-трговија, особено слабо се оценети стратегијата за дигитализација на МСП и заштитата на потрошувачите во рамки на електронската трговија (двата аспекти со 1.5/5), додека подобро е оценета законската рамка за е-трговија (3.5/5). Според [Индексот за подготвеност на мрежата](#) (Network Readiness Index) на Светската алијанса за информатички технологии и услуги (WITSA), Северна Македонија е на 65то место од 121 оценувана земја, но дури на 79 место кога станува збор за влијанието на дигиталните технологии врз економијата.

Кога станува збор за детална проценка на состојбата конкретно со дигиталната економија, скорешна студија на Европската комисија за првпат го пресметува [Индексот на дигитална економија и општество во ЗБ](#) (DESI – Digital Economy and Society Index), со користење на споредлив пристап што веќе се применува за државите членки, преку мерење на 40 индикатори во 6 тематски димензии: поврзаност, дигитални вештини, употреба на интернет, интеграција на бизнис технологија, дигитални јавни услуги и телефонија во ЗБ. Северна Македонија доставила статистички податоци за 58% од индикаторите и во тие рамки за 26% има резултати подобри од просекот на ЕУ, а за 48% резултатите се повеќе од 20 процентни поени под европскиот просек. Според добиените податоци за индексот, само 32% од македонските граѓани користат интернет за купување, а 12% за електронско банкарство, што претставува значително помал процент од европскиот просек. Кога станува збор за користење на новите технологии од страна на деловните субјекти, индикаторите ја мерат дигитализацијата на бизнисите и електронската трговија. Северна Македонија заостанува зад европскиот просек според бизнис поврзаноста (82% наспроти 97%) и користењето на клауд услуги (11% наспроти 26%), а за останатите индикатори, како што се електронска размена на податоци, социјални медиуми, електронски фактури, процент на МСП кои продаваат онлајн, промет од е-трговија и прекугранична онлајн продажба Северна Македонија не доставила податоци.

Слични резултати при мерење на слични индикатори се добиени преку испитување на мислењето на бизнис заедницата во рамки на [Балканскиот бизнис барометар](#) за 2020 спроведен од страна на Регионалниот совет за соработка. Имено, само кај 8% од испитаните компании повеќе од половина од вкупната продажба се остварува онлајн, додека пак кај 54% од компаниите учеството на онлајн продажбата е помало од 5% од вкупната продажба. Ситуацијата е подобра кога станува збор за задоволството од користењето на дигиталните услуги од страна на јавната администрација, каде што 52% од деловните субјекти се задоволни (8% многу и 44% релативно задоволни), за разлика од 19% кои не се задоволни (5% воопшто и 14% релативно незадоволни).

Процесот на дигитализација на компаниите несомнено води кон [побрз раст на приходите и вредноста на акциите, трикратно побрз раст на профитот, повисоки стапки на продуктивност и иновативност и двојно побрз раст на платите](#). Дополнително, [МСП се во основа помалку дигитализирани од големите компании](#) и начелно им е потребна поголема поддршка за интегрирање на дигиталните технологии во нивната секојдневна работа, бизнис процеси и пазарни односи. Иако важноста на процесот на дигитализација се препознава од страна на креаторите на јавни политики во Северна Македонија, сепак неопходни се дополнителни напори за негово забрзување и насочување кон сектори и чинители каде што е најитно потребен и каде што има можност да генерира најголема додадена вредност.

РАМКА ЗА ЈАВНИ ПОЛИТИКИ

Политиките поврзани со дигиталната економија се предмет на повеќе регионални и европски иницијативи во кои учествува Северна Македонија. Дигиталната агенда за ЗБ е една од шесте клучни иницијативи содржани во последната [Стратегија за проширување](#) објавена од страна на Европската комисија во февруари 2018 година. Предвидените приоритети за дигитализација се интегрирани во [повеќегодишниот план за регионална економска интеграција](#) усвоен од страна на премиерите на државите од ЗБ во 2017 година, како и во повеќегодишниот план за создавање заеднички регионален пазар на ЗБ усвоен на Самитот во Софија во ноември 2020 година. Што се однесува до исполнување на преземените обврски, последниот [извештај](#) нотира дека дигитализацијата на економијата напредува, но е попречена од ниското ниво на дигитални вештини и високите трошоци за дигиталните услуги.

Имајќи предвид дека овие регионални иницијативи имаат за цел да го поттикнат и забрзаат поврзувањето и интеграцијата на земјите од ЗБ меѓу себе, но врз основа на европските правила, прописи и стандарди како крајна цел со којашто сите држави треба да се усогласат, нивното спроведување би значело подготовка за земјите од ЗБ да се интегрираат во единствениот европски дигитален пазар. На тој начин би се забрзал и процесот на конвергенција кон ЕУ воопшто и би се овозможило, според начелата на новата [Методологија за проширување](#), во момент кога Северна Македонија би била целосно подготвена да биде постепено опфатена со европските политики во оваа област, односно македонските компании да добијат можност да учествуваат во различни аспекти на единствениот европски дигитален пазар, пред државата да стане полноправна членка на ЕУ.

Сепак, остварувањето на таа цел во догледна иднина подразбира зголемување на напорите од страна на сите засегнати чинители, пред сè креаторите на јавни политики кои треба да демонстрираат силна политичка воља, административен капацитет и инвестициска мудрост за поттикнување на процесот на дигитализација, особено на МСП како клучен двигател на економијата. Во тој контекст, Европската комисија во [оценката](#) на националната Програма не економски реформи како сеопфатен стратешки документ за развојот на економијата на Северна Македонија за периодот 2020-2022 ја нотира потребата од нагласување на важноста за напредување во дигиталната агенда.

Процесот на дигитализација на економијата има хоризонтални импликации и навлегува во повеќе пристапни поглавја за членство во ЕУ и усогласување со европското акти, а директно се следи во рамки на:

- **Поглавје 3** – Слобода на основање и давање услуги, каде што се состојат обврските за дигитализација кои се предуслов за активно вклучување на компаниите во единствениот европски дигитален пазар;
- **Поглавје 10** – Информатичко општество и медиуми, каде што се следат техничките аспекти поврзани со пристапот до дигитални услуги, односно намалувањето на цените и зголемување на достапноста на дигиталните услуги во различни области, развојот на

интероперабилноста преку воведување еднакви технички стандарди, правилата за е-трговија, рамката за координација и модернизација на услугите достапни преку е-влада и заемното признавање на електронската идентификација (е-потпис);

На национално ниво, јадрото на правната рамка го сочинуваат [Законот за услуги](#), [Законот за електронски комуникации](#), [Законот за електронско управување и електронски услуги](#) (портал за е-услуги), [Законот за електронски документи, електронска идентификација и доверливи услуги](#) како и Националната стратегија за ИКТ (долгорочна - во фаза на изработка) и [Националната стратегија за сајбер-безбедност 2018-2022](#). За сметка на тоа, клучните економски стратешки документи сè уште не ја препознаваат дигитализацијата како инструмент за поттикнување на економскиот раст, развој и конкурентноста воопшто и посебно во контекст на МСП.

Неопходно е да се спомене дека процесот на дигитализација на економијата, покрај политичка воља, правна рамка, административен и технички капацитет, е условен со значителни финансиски ресурси кои треба да се алоцираат за реализација на активностите предвидени во стратешките документи. Дигиталната агенда е високо меѓу приоритетите и на претрпистапната помош (ИПА) и на Берлинскиот процес кој обезбедува средства за дигитално поврзување преку [Инвестициската рамка за ЗБ](#). Со 57 милиони евра од овој инструмент Северна Македонија ќе реализира проект за воведување на оптичка мрежа. Сепак имајќи ја предвид неопходноста од континуирани вложувања во оваа област и ограниченоста на донаторската помош која е насочена и кон други приоритети, неопходно е препознавање на дигитализацијата конкретно во областа на економијата како национален приоритет за финансирање.

КОВИД-19 – НОВ ПРОБЛЕМ ИЛИ МОЖНОСТ ДА СЕ РЕШАТ ПОСТОЈНИТЕ ПРЕДИЗВИЦИ?

Дигитализацијата на економијата подразбира паралелно делување во повеќе области со цел отстранување на предизвиците кои ги вклучуваат, но не се ограничени на инфраструктурата и ниското ниво на дигитални вештини. Ниското ниво на дигитална писменост кај населението воопшто претставува сериозна пречка за позначително користење на дигитални алатки и услуги, вклучително и за електронско купување, што влијае на побарувачката за електронска продажба на стоки и услуги кај компаниите. На тоа се надоврзува и недовербата од страна на граѓаните во нивото на безбедност коешто го обезбедуваат економските оператори за електронски плаќања. Освен тоа, развиената правна рамка за заштита на личните податоци и правата од интелектуална сопственост, која во голема мера е усогласена со европското аки, треба допрва да ја покаже својата делотворност во дигиталниот свет, а дополнителни напори треба да се посветат и на идентификација и сузбивање на ризиците за ширење на неформалната економија преку нелојални практики и даночни затајувања.

Поради тоа, неопходно е развојот на праксата и иницијативноста на приватниот сектор да бидат пропратени и поддржани со соодветни политики за поддршка и создавање на т.н. овозможувачка средина за воведување, развој и примена на дигитални технологии и алатки во економијата, со посебен акцент на МСП како двигател на економскиот развој во Северна Македонија. Во тој контекст и имајќи ја предвид актуелната ситуација со пандемијата на КОВИД-19, креаторите на политики имаат дополнителен поттик да ги насочат напорите кон дигитализација на економијата како клучен инструмент за опоравување и јакнење на отпорноста кон идни слични шокови.

Европската комисија во својот извештај за напредокот објавен во октомври 2020 нотира пораст од 20% во обемот на електронската трговија во споредба со претходната година, што несомнено се должи на здравствената криза и процесите за прилагодување кон новонастанатата ситуација и од страна на компаниите и од страна на потрошувачите. Ваквиот развој укажува на тоа дека во вонредни околности, македонската економија и голем број од засегнатите чинители имаат капацитет да се адаптираат. Затоа, неопходно е да се искористи ваквиот моментум и неопходноста од дигитализација за да се поттикне значителна трансформација на економскиот модел, како и на перцепциите во однос на потребата од дигитализација и кај МСП и кај потрошувачите.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Дигитализацијата веќе не претставува избор или „луксуз“ кој може да си го дозволат само големите компанија, туку неопходност и за МСП да се адаптираат на новата реалност и да фатат чекор со светските економски трендови. Таа е предуслов за активно вклучување на македонските деловни субјекти во единствениот европски пазар чијашто дигитална форма е подложна на континуирано следење и усовршување од страна на институциите на ЕУ. Затоа, докажаната додадена вредност на дигиталната економија за економскиот раст, развој и конкурентност треба да биде препознаена од страна на креаторите на јавни политики во Северна Македонија и соодветно преточена во стратешки и акциски документи.

Процесот на дигитализација на економијата е тесно поврзан со повеќе политики кои е неопходно да се прилагодат за да се обезбеди негово успешно спроведување. Покрај **развојот на дигиталната инфраструктура како предуслов**, потребно е унапредување на:

- **политиките за образование, обука и вработување** со цел поттикнување на дигиталната писменост и дигиталните вештини,
- **политиката за наука и истражување** со цел поттикнување на релевантните чинители (универзитети, истражувачки центри итн.) да дадат активен придонес кон развојот на нови дигитални алатки и технологии и нивно вмрежување со стопанските чинители (компани, стопански комори итн.) за паралелен развој на практичната примена,
- **политиката за технолошки развој и иновации** со цел доближување на користењето на новите дигитални технологии за развој на нови производи, услуги, начини на нивна

испорака и однос со потрошувачите до компаниите и пред се МСП кои имаат најголема потреба од поддршка во тој поглед,

- **политиката за јавна администрација** со цел целосна дигитализација на јавните служби и услуги и нивна поголема достапност за компаниите,
- **секторските политики за различни стопански дејности** кои би ја поставиле дигитализацијата како приоритет.

Во однос на конкретни чекори:

- Потребно е развивање на **долгорочна хоризонтална стратегија за дигитализација на која би се надвргале конкретни секторски документи** за дигитализација на определени економски дејности, со конкретна временска рамка, индикатори и алоцирани средства за поддршка на компаниите.
- Неопходно е **ревидирање и реослисување на мерките за директна поддршка на МСП преку ваучер-систем за воведување на дигитални алатки** со цел постигнување поширок опфат. Притоа треба да се има предвид висината на поддршката како предуслов за постигнување позначајно влијание.
- Неопходно е да се подготви **стратегија за вклучување на дигиталните вештини во формалното образование**, што би требало да биде пропратена со конкретно алоцирано финансирање за поддршка на структурни реформи за модернизација на образовниот систем. Освен тоа, и **понудата за образование и обука за возрасни треба да вклучи во поголема мера активности за подигнување на дигиталната писменост и развој на дигиталните вештини**. На тој начин делумно би се надминал проблемот со несовпаѓање на понудата и побарувачката на вештини на пазарот на труд, би се зголемила продуктивноста на домашните компании, нивното користење на дигиталните технологии и вклучување во регионалните и европските вредносни синџири.
- Потребно е да продолжи **усогласувањето со рамковната Директива за услуги** од аспект на обезбедување на единствена точка за електронски услуги, со што националниот портал за е-услуги би станал сеопфатна платформа каде што компаниите ќе имаат пристап до услугите од јавната администрација. За тоа потребно најпрво да се развие понуда на е-услуги за компаниите преку платформата.
- Освен тоа, со цел поттикнување на прекуграничната активност на деловните субјекти и имајќи го предвид развојот на единствениот европски дигитален пазар, неопходно е да се има предвид и да се работи на **интероперабилноста за вклучување во дигиталниот портал на европскиот едношалтерски систем за основање и давање услуги (Single Digital Gateway)** кој треба да им овозможи на физичките и правни лица електронско завршување на 21 постапка поврзани со прекуграничното основање и вршење на економска дејност, како и во информацискиот систем за единствениот пазар (IMI).
- Имајќи го предвид напредниот степен на усогласеност со европското акти, неопходно е натамошно следење и подобрување на примената на законската рамка на интернет и создавање можности за доследно процесуирање на случаи на прекршување,

конкретно на **правилата за заштита на лични податоци, авторските права, како и даночната регулатива.**

- Со цел надминување на стереотипите поврзани со ризиците и безбедноста на користењето дигитални услуги, е-бизнисот и е-трговијата кај МСП и кај граѓаните, потребно е **спроведување на насочена јавна кампања** од страна на креаторите на политики која би ги разјаснила заблудите и би ги објаснила придобивките од нивното користење за сите.
- Имајќи го предвид родовиот јаз во политиките и дополнителните предизвици со кои се соочуваат жените и во деловната средина и во развојот и користењето на новите технологии, **сите стратешки и акциски документи би требало да бидат родово-сензитивни**, односно да го земат предвид и анализираат потенцијалното влијание на мерките и инструментите врз жените и мажите одделно.

КОРИСТЕНИ ИЗВОРИ

Bahjat El-Darwiche, Milind Singh, Sandeep Ganediwalla, 2012, *Digitization and Prosperity-The economic growth of nations is linked to one factor: adoption of information and communications technology*, Strategy+Business, <https://www.strategy-business.com/article/00127?gko=b781c>

Competitiveness in South East Europe: A Policy Outlook 2018, 2018, OECD, <https://bit.ly/3m0qdMP>

European Commission, *A credible enlargement perspective for and enhanced EU engagement with the Western Balkans*, 2018. https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/communication-credible-enlargement-perspective-western-balkans_en.pdf

European Commission, 2017, P2P Digital Design Option Paper: *Digitalisation Support to SMEs*, https://ec.europa.eu/easme/sites/easme-site/files/dop_p2p_digital.pdf

European Commission, 2020, *Economic Reform Programme of North Macedonia (2020-2022) Commission Assessment*, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-7470-2020-INIT/en/pdf>

James Manyika, 2018, *Digitization, AI and Productivity*, McKinsey Global Institute, <http://www.oecd.org/sti/ind/digital-transformation-business-session-2-manyika.pdf>

Jurjevic, Domagoj, 2019, *Monitoring the digital economy and electronic communications services in the Western Balkans and Turkey 2019 follow-up study report: market report*, Publications Office of the EU, <https://bit.ly/3m1ZPCc>

Karim Sabbagh, Bahjat El-Darwiche, Roman Friedrich, Milind Singh, 2012, *Maximizing the impact of digitization*, Strategy&, <https://www.strategyand.pwc.com/m1/en/reports/maximizing-the-impact-of-digitization.pdf>

Network Readiness Index Report, 2020, Portulans Institute, <https://networkreadinessindex.org/>

RCC, 2019, *Annual Report on Implementation of the Multi-Annual Action Plan For a Regional Economic Area (Map Rea) In Western Balkans (WB)*, <https://www.rcc.int/docs/478/annual-report-of-the-secretary-general-of-the-regional-cooperation-council-2019-2020>

RCC, *Balkan Business Barometer*, <https://www.rcc.int/balkanbarometer/results/1/business>

RCC, 2017, *Multi-annual Action Plan for a Regional Economic Area in the Western Balkans Six*, <https://www.rcc.int/docs/383/annual-report-of-the-secretary-general-of-the-regional-cooperation-council-2019-2020>

UNCTAD, *Trade and Development Report 2018: Power, Platforms and the Free Trade Delusion* p.69, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/tdr2018_en.pdf

WBIF, *Digital Infrastructure*, <https://wbif.eu/sectors/digital-infrastructure>

Документот е изработен во состав на проектот „Промовирање на мултилатерален дијалог и соработка со граѓанскиот сектор, јавните власти, бизнис секторот и медиумите за побрзо прилагодување кон единствениот пазар“ имплементиран од Фондација Претприемачки сервис за млади, финансиран од Шведската агенција за меѓународна развојна соработка (Sida) преку проектот „Нордиска поддршка за напредок на Северна Македонија“, имплементиран од Канцеларијата на Обединетите Нации за проектни услуги (UNOPS).